

ГЕОРГИ БОЖИНОВ ЛЪГОВЕТЕ

chitanka.info

Възвишението се казва Царасеник, има там една стара чешма. Оттам на запад се отваря широка мека долина, в дъното ѝ тече поток. Стар път минавал през долината. Може и наистина да са били тук цареви, царски ливади — прилича му да бъде царско място. Преди стотина години и повече някой хаджия Димитър се наел да кара пощата, която минавала през долината. Па му харесало това място, било пусто; построил яхъри за конете, построил и пощенска конна станция, дето отпрягали трите заморени коня и запрягали други три нови, отпочинали. После хаджията дигнал хан, ханът сам братясал с кръчма, кръчмата — с бакалия, продажба на брашна, трици, зърно, разни други стоки на едро и дребно. Колибарите слизат да пазаруват тук. Отварят се още дюкяни, още кръчми, прииждат хора, почва търговия, отваря се обуцарница, касапница, воденица, още една воденица, и още една, още по-модерна. Започнал живот, започнало движение, за движението трябва мост през реката, в която се влива потокът. Моста построил пак хаджията. Пари му дала една богата и хубава Фатме, кадъна, негова либовница. След Освобождението има вече десетина къщи — Лъговете. Кръчмари и касапи повечето. След това един отваря работилница за веялки. А за ремонт на веялките трябва ковачница. Отварят и ковачница. По нея още една — за дребни домашни потреби, като дилафи, саджаци, долапи за пуканки и прочие ситна железария. Ето и гостилница се появява. Ето, заправя се и железница. Прииждат работници от разни вери и нации. Най-много българи, разбира се. Българи от всички околни колиби. Никакви машини. На ръка всичко — това тунели, това мостове, изкопи, насипи. И, разбира се, всичко живо след това легнало от силикоза. Легнало като траверси под железната линия — и вече не станало. А линията станала. Минала през Балкана от юг, изкатерила се и хукнала през полетата на север. После пък рекли да правят от нея клон, да върви покрай Балкана. Отде да тръгне тоя клон? Един депутат поискал да тръгне от неговия град. Друг — от неговия. Третият дигнал ръка и рекъл: ни от твоя, ни от неговия, ами от средата...

На средата били Лъговете.

Един човек от общината нарисова картата на лист, нареди колелцата на колибите надве-натри, надраска съкратено имената им: Доч (а), Дур (ча), Шуш (ня), Къ пь (Кърти пъня), Кук (ля), Су (холой), Ра (до)...

... Снощи валя дъжд, бях в близкия манастир, когато започна. Бяха светкавици, беше трясък. Дълбокият каменен казан, в дъното на който лежи тоя манастир, грухтеше и се клатеше да пада. А когато гръмотевиците отминаха, влаковете пак започнаха да пицят един през друг, като минаваха през казана. Цяла нощ пицяха.

Тая сутрин е тихо, свежо, измито, пътят чист и всичките му камъчета промити. Август, тих, с бяла светлина — започва бялата светлина на дните, когато и слънцето е друго, и въздухът друг. Зреят сливите, зреят ябълките, червеят вече, край пътя ги има много. Пътят се дига полечка нагоре, на изток, все въз баирите, а те са леки, прости баири. Все въз баирите. Долу реката шушне из вировете, гората зеленее насреща, гургулици гургучат там. Пушки пукат някъде далече. Днес е ловен ден, ловджиите трябва полезния дивеч, който днес е обявен извън закона. Водата все си шушне в тишината, водата слаба, омаломощена, едва лази по камъка. Дъждът беше малък.

Настига ме каручка. В каручката — мрежа, навита на руло, до мрежата — бичкия. Каручката кара възрастен човек. Петър се казва, бай Петър, той строител в дезесе, сега ще строи сушилня в Радо. За Радо ли си? Е, заедно сме... Сушилня за сливите. Сливи много. По тоя край, нашия, сливи да искаш само. За ядене стават вече, режат на език. А мене бабата ми се спомина. Бог да я прости. Та сега съм намислил пак да се женя. Ама не знам как ще доде... Има една там... бива я и ме иска... Ама за тая работа първо трябва да си направя зъбите — и съм готов. Че зъби нямам. Та тия дни се каня да ходя до града. Лекарят ми е казал: когато кажеш, бай Петре, тогаз ще ти направя зъбите...

Радо. Дол, зелен и влажен, къщите облепили двете страни на дола. Едната страна гледа на залез, другата на изгрев. Пълномощничество; стар телефон като кутия, желязна тракаща вилка, стар държавен герб с небрежно изстъргана царска корона. Пълномощникът Боно говори по телефона с енергото, обяснява: гръмотевиците снощи повредиха тока и ток няма, и хладилниците развалени, може да се развали и месото... Хладилниците в женската лудница. Тук има лудница за жени.

Боно, селски човек, сух, сърдечен и прост, няма хитрина, няма дипломация, говори просто и искрено. Баща ми, казва, с дървено рало

ореше земята, аз водя кравките, той ме бие с копралята, че не водя добре. После вършеем с диканята на хармана, а сламата бутаме с тлъкането... А сега трябва да ходя до Руса, ракиджилница ще правим. И едно обръщало ще правим, за рейса. Като иде от града, да има къде да се обръща...

И отиваме на Руса заедно с Боно. Колибите са от другата страна на дола. Познатите стари каменни и дървени къщи, все така повече напуснати, дворове зелени, избуяли и подивели. „Ей, ба Андрео — вика Боно, — ще додеш ли да правим обръщало бе, ба Андрео? Че трябва обръщало...“ „Е па, щом трябва...“ — обажда се ба Андрео.

Ба Андрео строил Анкара при Ататюрк, шест лири надница. Сега ще строи обръщало. „Бабо Йордано, ти ще додеш ли?“ „Ох, Боно, Бонооо, нещо ма тегли, дърпа ма... сърце бодро, а снага не държи, Бонооо. Ма ще дода, щом за рейса...“ „Бабо Йоне, ти? На обръщалото, трудоден? Такива работи не е имало по твое време...“ „Нямаше — отвръща бабата. — Ама имаше па празници. Че Колада, че Великден, че Гергьовден... тъй беше. Хубаво беше...“ „Хубаво беше, че бяхте млади и хубави“ — додава Боно.

— А сега няма празници — продължава бабата. — Като доде Увèдене (Въведение Богородично), като заговееме... и служби правехме по празници... и на момчетата кравайчета, а на момичетата питки раздаваме. На гроздобер ходим с корабите за грозде, долу, в полските лозя. Ще докарат нашите кораба пълен, ще го смачкат, ще го нагласят. И сабайле пак, с биволските коля. Скрибучат ония коля, квичат. Десетина-петнайсет дена жънем на ръка, по двайсетина дена вършеем с диканите. Па се караме кой да води воловете в диканите. Че то трудно се води. Затънеш до пояс, че и до гърба биля ти стига класът, па жегга, па осил ти се набие в ризата, ония волове пуфтят и ти стъпят на петите, ще те прегазят като нищо... Не ти се водят волове, не ти се гледат волове, ами удри с тояга през задник — и пак водиш, къде ще ходиш...

... А тук, дето са къщите, било гора. Изсекли гората старите и си направили къщи от цепени мешови талпи. И у всяка една къща — скривалище. Като доде турчина — бягат у гората през скривалището...

... Като изсекли гората, направили бахчия, воцка. А като се наложили даноци на воцката — изсекли па нея. Та станало пак гора, както било. В тая гора, доле у дола, мечка се е мечила. Па къщите

ниски, покривът опира на земята. И доде мечката, качи се на покрива да се грее на коминя... Тъй...

Върби зеленят във влажното долче, дето се мечила мечката. Една върба паднала напреки, но още живее. До нея друга върба с голяма хралупа и в хралупата една кокошка си мъти яйцата.

И още един дърен старец се мярка из пътищата ни. Дядо Генчо. На деветдесет години човек вече. Бил секретар-бирник на колибите наоколо, бил държава и власт. После станал земеделец като другите. Копая си, казва, и ора си досеги. Дадох ми пенция хората, добре съм. Баща ми бил първия кмет на колибите след турско. А аз свърших трети клас. Станах писар, после бирник. Всичките войни съм прекарал и всичките революции — на село. Един не е протестирал от мене ни за един гологан. И като дойде новата власт, станах пак секретар и почнах да ги уча как да управляват. Добре, ама като се понаучиха малко, почнаха да ме подиграват. И един път, като правихме избор, забравили да ме пишат и мене, та после искаха да повторят избора, ама бабата викна и не даде. И така си остана. Ма аз пак си ходех на общината, да помагам. И като доде човек от града — все мене викат... До петстотин иляди кила каша за ракия съм мерил. До един тон ракия вареше един човек. Ракия... да я пуциш — селото ще завлече. А през войната, през оная война, беше гладия голяма. Моята сестра с чувалче ходеше да моли тук-там за жито, за брашънце...

Дядо Генчо е суров, строг, с голяма бръсната глава, големи ръце, големи крака, големи черти. Всичко му е голямо, и гласът му голям — едър, бавен и боботещ. Само малко недочува старецът.

... На майка ми, казва, дядо й бил воденичар, с брада до тук. И викаше. Ще доде ден, вика, ще дадеш книжчица — ще ти дадат хляб... Тъй викаше. И туй всичкото се сбъдна. А през войните — реквизиция. Народа реве. Народа събира храна, на вагона пише: „За фронта“, а германеца го задраскал и писал: „За Берлин“! Имаше лоши хора тогава, хора курвари...

Всред селото, горе, дето се събират в гънката на дола двете му страни — чешма. Пише на чешмата: *От повиничарите на Радо. 1927.* Вода от няколко ръкава шурти, зеленясало наоколо и тинясало. Над чешмата стара черква. Било училище, издънили му източната стена и

сградили олтар. Искали да градят с едни съседни колиби обща черква, в Попски трап един. Но не се погодили и всяка колиба си направила отделно. Това в турско. Подкупили пашата с малко блажно масло, овче масло, и една делва мед — и пашата дал разрешение. Камбана няма, вместо камбана закачили на гредата желязна дъска, чукат дъската и тя бие на камбана. Над чешмата и черквата се дигат няколко големи, сенчести, усойни липи.

— ... И много добре си здадох службата — допълва дядо Генчо.

— Една стотинка чузда не съм свил. Ама не станах богат, айол... Какво са е прекарало, какво са е преживяло, то туй не може да се опише. То дълъг живот бе...

Две дългополи циганки с камари кошници на гръб обикалят селцето от вратник на вратник, викат: айде мари, кошницитее!... Дядо Генчо взема две кошници, голяма и малка. Колко? Осемдесет стотинки за двете, дядо. На ти петдесет!... Дай седемдесет!... На ти петдесет!... Шеесет ще дадеш за двете... Петдесет — и бегай. Дай барем още пет стотинки бе, дядо... Хайде, на ти още пет стотинки... И пазарлъкът спира на петдесет и пет стотинки. Животът е прост и евтин, стотинките имат значение...

Като се връщахме с Боно от Руса, Боно се отби в женската лудница да види хладилниците. Жените лежах на пейките, една жена непрекъснато дърдореше неприлични думи, като че се караше. Другите слушаха безучастно. Една правеше тайнствени знаци с ръце и уста. Други стояха до оградата и тихо гледаха навън. От време на време някоя от жените викаше късо и рязко като нощна птица. Друга, със скъсан халат без копчета, току отваряше и затваряше халата и откриваше голото си тяло — по-бяло и по-младо от лицето ѝ, правеше знаци, като да праща въздушни целувки. Какво бе станало с тая жена, какви подмолни и неведоми сили я караха да прави това? Дали лудостта не е пълното разголване и пълната откровеност, недостъпни за нормалните хора, които сами наричат себе си нормални? Една нисичка жена се залепи за нас, искаше да се обадим на сестра ѝ — в едно далечно полско село, да ѝ носим много здраве... Ще те женим скоро, каза ѝ Боно, само трябва да си ушиеш нова рокля... Жената, някъде към петдесетте, цялата засия. А, ще си ушия, казва, ще си ушия нова рокля...

Чешмата там, в главата на дола, все си приказва и бълболи нещо, жабунясала и затънала до гуша в мокрота. Над нея стои и слуша черквицата, самотна и празна, и червеят на времето невидимо гложди камъните ѝ. В хоремага продават ракия и дини, които все излизат зелени. Хоремагчията се кани да излиза в полето с един свой приятел, да ловят пчелен рой с една тръвна; тръвната е от трева, вързана с тел и разперена като колиба. Роят бил в едно кухо дърво, провъртяно от кълвач. Ще провъртят друга дупка по-долу и ще я опушат, за да бягат пчелите нагоре. Ще натъркат тръвната с маточина, ще я зложат на горната дупка и ще чакат пчелите да се налепят в нея. Те ще се лепят на топка, топката все ще се уголемява, ще се люлее и клатушка...

До късно вечерта се чуваха птичите резки подвиквания на лудата.

... Сутринта отрано Боно беше на крак. Заприиждаха мъже и жени, започнаха да ровят с мотики и лопати — обръщало ще правят за рейса. Пристигна после рейсът, обърна се криво-ляво, почина си и пое обратно за града. И почна да събира народ по пътя. Дебелозадности жени с торби и чанти, бохчи, пълни с вълна. При една от колибите се качи пълничка невяста, приятна наглед, със златно зъбче и подрусваща се пъргава гръд. Приличаше на снимката на едно момиче, която гледах в Лъговете — едно усмихнато момиче, е хубава усмивка, от нея се виждаше само половината, единият чорап леко смъкнат в коляното. Момичето от снимката се стеснява, самото стоене пред апарата е неловко и срамежливо. А усмивката — чиста и хубава до недостъпност. Момичето пораснало, станало невяста — може би същата, която се качи в рейса, — станало зряла жена и само усмивката ѝ напомня за онова поетично момиче от старата картичка. Тя е свободна, няма срамежливост, тя е уредила живота си в града, на колибите идва само „за продукти“, в града си има апартамент, златен зъб и златен мъж. Малкото момиченце, което пътува с нея, не прилича много на нея, но е хубавко и то с тая червена блузка и сива плисирана поличка. Момиченцето пее в рейса „Моя Дилайла, аз ще умра от любов“, майката приглася и се радва. Стринките, с огромните бохчи вълна на коленете, седат, прилегнали на вълната, слушат и мълчат.

В града търся зъболекар. Но е неделя и зъболекар няма. Най-сетне намирам одного дома му, посочват ми го. Той преглежда болния зъб и казва, че работата по него е дълга и иска време. Време няма. Тогава той намазва зъба с нещо и болката утихва за малко. А след това почва пак — тихо и гризящо. Трябва да намеря и някой берберин^[1]. Но и него трябва да търся дома му, по причина на неделята. Чини ми се, че като се обръсна, ще ми мине и зъбът. И ми посочват хората една „Белберница Толедо“, която е и спалня на белберина. Старинен креват с табли, на таблите нарисувани гърдести жени, като ония от рейса, полегнали жени. Белберинът е мъничък и мършав, всичките му кокалчета се виждат под кожата, с хлътнали бузи, така хлътнали, като че нарочно ги всмукал. И ако рече да се обръсне сам, трябва да си напълни устата със сливи. Пък жив, скоклив, бърбив — все бърбори и от бърборенето зъбът още повече ме боли. Той забелязва, че нещо със зъба не е в ред, и ме успокоява, че и него го боляло лумбагото едно време, къде ли не ходил и не можал да го излекува. А пружината на тоя креват е много здрава, барем на шеесет години е и не мърда. Само че на лумбаго не върви пружина, та белберинът подлага дъски за потвърдо. И не знае от какво му минало, от дъските или така си. А имал и жлъчка, боляла го жлъчката, та ходил по София, рекъл: или ще се живее, или ще се мре. И дал да му отрежат жлъчката. Упоили го така, че не усетил нищо, и после му показали жлъчката в един буркан. И професорът казал, че тя ще служи да учи младите доктори да гледат жлъчка с камъни. И сега, като отидеш в София, можеш да я видиш в буркана, ако искаш. Ама оттогаз бир да е да ме боли жлъчка...

Белберинът приказва непрекъснато и нищо не може да го спре, бръсненето е в редките почивки на приказването. Белберинът е по-скоро от Севиля, отколкото от Толедо. И толедската стомана на сечивата му явно се нуждае от точило добро. Той приказва и бръсне с къси, скокливи замахвания, както и ходи, брадата бръсне уж, а налита повече на врата. След около два часа бръснене станах и вратът ми беше отлично обръснат. И напуснах „Белберница Толедо“ с по-голямо облекчение, отколкото стола на зъболекаря.

После нагоре, към колибите.

Жега адска.

Уж е гора по склона, а пътят минава все по сухи места. Жега и жажда. Чак горе намерих едно скоро копано кладенче и пих с шепи, но

с шепи човек не се напива, колкото и да пие. Не зная защо е така. От кладенчето надолу се стичаше мочурляк, сливови сенки — малки зелени островчета в сред жълтата жегга. И се унесох под една сянка, а всичко наоколо пука от жегга. В просъница слушам: някой пали мотор, все го пали и все не може да го запали; моторът загъркори за малко и спре, па пак загъркори. По едно време пробуча по-силно, аха, запали се. Но угасна пак. Тогава се разсъних съвсем. Гърмеше не мотор, а облак, и слънцето отиваше в облака. И пак тръгнах нагоре по пътя. И пак съм жаден. Един човек пасе пуйки в едно стърнище, питам го има ли чешма наблизо. Има, казва, в Глуша има. А къде е Глуша? Натам. Напред... Срецам после един циганин овчар, питам го за вода и за Глуша. Оня те е излъгал, казва циганинът. Ъ там, до гериза, има едно добро кайначе, може да се напиеш и измиеш. Само че трябва да се върнеш малко назад... Къде ще се връщам назад! Карай напред, към Глуша...

И ето го селцето, в долчето има студена чешма, коритата пълни с джанки. Днес от жеггата из един път узряха всичките сливи, жълтите и сините. Наблизо един човек вършее с диканя и два вола. На асфалта притупаха едри капки. Отидох на сушина под една плевня, до нея харман, дървена грапа, плуг, сено. Идва селянин, носи чувал на рамо и силен мирис на лук. Вадил лука си и го носи в плевнята. Дъждът покрестава и няма нужда от сушина. Но докато стигна до другите колиби, дъждът отново заплющя. Бягай да бягаме. Под стряхата на една къща. Гледам — стая голяма, като салон нещо, пълен с жито. Салон на читалището. Натиснах бравата и вратата се отвори. Капчуците запяха като звънци. Излезе силен вятър и почна да пилее дъжда, да го пръска на прах през счупените стъкла. Постоях някое време в салона с житото, вътре топличко, приятно. Дъждът бързо отмина заедно с облака, гърмежите забоботиха надалече.

По улиците се стичаха вадички, асфалтът димеше, беше влажно и прохладно, миришеше на цъфнала царевица и треви, от овошките капеше вода. Хора не се виждаха наоколо.

Тогава видях Пръванкьо.

Беше се покатерил на една слива да бере сливи. Няма ли да се намокри? Не, той предварително изтръскал росата от дървото. Впрочем — накъде отивам? За Радо! Разгеле, и аз съм за натам, ще си бъдем другари...

Зелена шапка от док, нещо като каскет и фуражка едновременно, модел от петдесетте, брич и гумени цървули. Решителни кости на лицето и самоотвержен поглед. Къща си правя тук, казва. Като вила. Така ще караме. Колкото е останало. Не щя София. Бях в София, не щя, благодарим... Оставих там жена и деца. Жената не ще тука, аз не щя там. Майната й. Синът хулиган, дъщерята енцефалит, жената по мъже хукнала. Майната й... Баба била махлебашийка на всичките околни колиби, дето се гледат. Па веднъж дошли турци по лов и се разположили при нея на конак. Ядене и пиене. Дядо ми отвързал конете и ги пуснал да вървят, където искат, а с един кон побегнал накъде Русчук, преминал Дунава, та при руснаците. После става опълченец и се бие на Свети Никола, а след туй получава народна пенсия. Аз — сиромашия; искам да уча, бащата не дава. Взел ме със себе си, дюлгер ще ме прави. Ръцете ми се изжулиха от варта до кокала.

Тц, не щя дюлгер. Друго ще уча аз. Тогава бащата ме дава на занаят при един шивач в града, шест месеца да работя без нищо, дърва да му режа... И веднъж режа дърва, а майсторът дошъл при мене и ме гледа... Аз режа, той пиян, казва ми: няма да режеш така, а така... Демек, на ситно да трия с бичкията, а той да играе хоро. Взех едно дърво тогава и го праснах по главата. И край. Избягах. А бащата тогава ме даде при Миньо Парата, пак на занаят. Ама не щя. Хвърлих напръстника и иглата и си взех чергата на рамо. Гимназия ще уча. Стоката ще пасеш — ми казват хората. И вярно. Кара-вара и станах овчар. Това после беше. В гимназия не отидох, ами в дърводелско училище. Изгониха ме и оттам. Отивам в Русе — и оттам ме изгониха. Отвсякъде ме гонят. Постъпих въздушни войски. Па ни разпределяха кой за къде, аз — за пилот. Но идва донесение, че съм с леви убеждения, пренасял съм бюлетини. Не може пилот. Та айде аеромониторска служба. И като бях запас, канехме се, аз и един приятел, да бягаме в Одеса с един юнкерс. Ама това се осуети. И с моя приятел през четиресет и втора сме дърводелци. Конспирация. Провал. Три месеца бичове и бой. Не провалих никого. Затвор, четиресет и четвърта. Дето лежал Левски, същият затвор. До април четиресет и четвърта. Излизам през април. Всичките ремсови групи трябва да ги възстановявам. Тия месеци два вечера не съм спал на едно и също място. Движение. Бях на разположение... Под предлог, че търся

орехови трупи да правя мебели. На осми срещу девети съм Лъговете с Дамян, един мой приятел, и по своя интуиция отиваме в града да превземаме власт. И я превземаме. Мене ме назначиха тогава комендант на гарата в Лъговете. Да ловя из влака разни политически и да ги арестувам. Разни полицаи и бегълци. Командувам отряда, реквизирам. Викат ме през септември, края, да замина на фронта като политически офицер. После школа, военно училище. Генерала ме харесва, праща ме в Ленинград да уча артилерия. Учих. Връщам се. Началник кадри в университета. Петдесет и девета пенсионираат ме. Моят приятел ме взема и ме прави председател на текезесе. Отсякох петстотин кубика кавак тогава, че много ни трябваха, и ме съдиха. Викат ме в окръжния комитет, така и така. От приятелите един се обади на министъра и му каза да спре това дело. Спряха го. Председател съм. Няма джип, няма кола — превоз ми е един зетор, трактор. После станах снабдител. С бутове волски се разправям, с овци и кози. А пенсията малка. Отивам в София, викам: дайте някоя работа. Пратиха ме директор школа подготовка кадри. Веднъж държа реч. И в речта не споменах едно име. Пропуснах го, просто забравих. Айде, пак сбърках. И пак ме снеха. След два месеца ме обследват тайно и ми отнемат всичкото — и активното, и ме уволняват дисциплинарно. Шеесет и седма съм овчар в текезесе. Старшия на двама овчари. Слушайте, друзья, трябва да ставаме сутрин в пет да зобим овците... Какво?!... А не може ли в осем?, пита един от подчинените. И заряхах овчарлъка...

Жертва сме на времето. Да можеше да отида някъде, дето има война... Слушай, братче, дай някоя добра жена!... Един ми правеше работа за една, тя трийсе и пет годишна, рекла: за тоя ли старец?... За мене, демек... Не щя го!... Тука, като бях председател, с циганки съм лежал, какво да правя, жената не иска да доде. Сега и къща си правя. Даваха ми вилно място в София, аз ахмак, отстъпих го на друг... Рекъл съм да ме закопаят хе на оня там баир...

Някъде из нивите се измулиха двама ловци и дойдоха при нас, и те на път за Радо. Единият със зелени ловджийски дрехи, другият забол на шапката си фазаново перо. Весели и двамата, пийнали — това им останало, понеже няма лов. Тогава заваля пак и всичките се намушихме в една голяма бетонова тръба до пътя, на сушина. Ей, я да

маанете тия пушки, че гявол ви зима, какво сте ги насочили така!..., сгълча ги Пръванкьо и двамата послушно изпразниха пушките си.

... Събуди ме радиото сутринта. Гърми онова радио, та ехти в дола на селото. През етхежа му оная, викащата луда, реве като лъвица. И пак почна да вали. Първо избоботи в облаците и после почна равно да ръси. На изток светлее, но все си ръси. Един от затегнатите и бавни, равно изливащи се августови дъждове, с които времето спира, а междувременно настъпва есента. Заръси, спре, заръси. Едно мрачно слънце се показва иззад облаците. Духа вятър и облаците отиват на север, а това е знак, че времето няма да се оправи скоро. Минават по пътя хора, сгърбушени и сиви.

... И бяхме при Божиль.

Нисичък, сдъвкан и омачкан от годините, но с добре построени, полегати и набити плещи. Познава се, че в тия плещи имало някога сила, от която останала сега само жилавината. Мъничък човек, като го гледаш, а с огромни лапи, напукани и огромни като гръб на костенурка, толкова огромни, че не вярваш да са негови. Негови са си. И много знаят тия лапи, много са любопитни и каквото пипнат — пипнато е; и каквото похванат — все отръки им иде. Зад вратника, под сайванта, е разпиляно в безреда и творчеството им, и инструментите им. Свърдели и пили от всички възможни калибри, ножове, ножовки, зъбни колелца, веялки, центрофуги, каменни точила, счупена пушка сачмалийка, върви и кабели, бурета, каци, карбидна лампа, ярмомелка, коси, изтрити до ръба, бъккли, една точилка с крачен педал, уред за нарезки, брусове — фини и груби, белегии. И прочие. Все такива работи. Даже един бронзов бокс се търкаля там — трябвал му на млади години.

Отсреща стои до къщата бабата на дядо Божиль, прежълтяла бабичка, смръждена като изсъхнала жълта джанка. И все нещо се вайка с плачещ глас, все кълне стареца: о, господ да го убие!... О, господ да те убие!...

Маанете я, не я слушайте, казва дядо Божиль.

Един еребат петел без опашка кълве една кокошка, натиска я и я мачка, иска да я възседне, тя се варди и бяга, той по нея.

Старецът вади една кремъклийка пушка, ще я поправа. Едно време, казва, ходехме на зайци. Ама зайци. По пе-шест, врежат ми се в раменете. А сега... едно пиле да удариш — вече е лов голям... А тая пролет си запалих тлъкането с една свещ. Цял се опърлих, бинтоваха ме, само очите ми се видят...

Останал жив.

Пъргав, жив, весел, все плува, плува, никога не потъва и никога не е потъвал, едно вечно добро настроение, едно въображение, което не почива никога. Направил си глистарник, развъдник на глисти. Оставил в един трап слама да изгние и в нея си развъдил глисти. С глистите си храни кокошките. Сам си прави петала за магарето. Събира сливи за ракия; по половин тон на ден, казва. Сливи много, няма кой да ги бере. Няма ли? А дядо Божиль, като си няма друга работа? Той си има много други работи и всичките ги кара наведнъж. Някога попипвал и от гората; сякъл веднъж без разрешително. Па минал лесничеят. Не горският, горския ние го знаеме. Лесничеят минал, ама преоблечен. И пита кой има дърва за продан. Аз имам, викам. Ти ли? Тъй кажи. Я дай да ги видя... Така... А дай сега разрешителното... Е няма. Няма ли?... Така... Я ела сега ти, сине майчин, да ти съставя един акт, че да ти държи топло, докато си жив... И ми състави акт, синковеца. За акъл парасъ, друг път да не пипам държавно. И не пипам. Закон. Край.

Тринайсет пъти съм падал от дървета и от зданията. От седем до единайсет метра. Зет ми падна от метър и половина и умря. А аз не умрях. На един завой като се откачих веднъж, с все каруца и коне, та петнайсет метра се търкаляме омешани. И на, нищо ми няма. Карак дъски тогаз и онова конче като се подплаши и като рече — давай! През гората, та право у дерето. Попиляха се дъски и потойници, климии и колелета. Кончето се обърна нагоре с краката, а аз съм умрял. Ама като поръси дъждец, се съживих...

Луд е дядо Божиль, луд. И луд е бил всякога. На млади години, където има сватби, пристануши и кражби на моми, там е Божиль. Бие и го бият. Юнашки бие и юнашки търпи. Па и сега даже е готов на лудория всякаква. Окото му като на пръча, шарено и дяволско, гледа малко по-другояче, не като хората. И другояче мери.

— Ама и мене ме биха веднъж. Карам в града клечат габър, една кола, ще го продавам, дечицата си храня. И на контролата ме спира старшията Миндов. Стой, какви са тия дърва, откъде са и впрочее. Казвам му аз, а той взе и ме би. Ама и той бял свят не видя. Очистиха го...

— Него на Девети го очистиха — обади се Боно. — Знам го аз Миндов, много гад беше. Той и мене наобикаляше по онова време, ама не можа да ме хване...

... Идват една нощ нелегални — продължи Боно, — ама късно през нощта. Няма откъде да влязат и рекли — през коминя. Спуснали най-малкия, Папаза, та да ме събуди. Че тежко спя и се не събуждам. Спуснали го, ама той се заглавил в коминя при дървото, дето държи веригата. Издърпали го нагоре и пак го пуснали. Тогава попаднал в харанията, големия бакър, а той пълен с вода и в него наkisнати седем заека. На другия ден старшията идва. Миндов. Повъртя се из село, подуши насам-натам, ама нищо не можа да намери и си отиде. Друг път пак бяха дошли моите познати, пак през нощта, ама било отворено и те спокойно си влезли. Будили ме, будили, ама аз се не събуждам лесно и не мърдам. Че тежко спя. И те легнали в стаята да спят, напълнили стаята. Сабайле гледам — стаята пълна с народ. Моята къща я знаеш, има добър обзор към пътя, дето идва отдолу за село. Гледам аз — а!... петдесет души полиция пъпле накъде село, иде-иде, ниже се по пътя нагоре. И ги води тоя старшия, същия. Тия хора при мене идат, викам си аз, ама не ме свърта. И по корема мравки ми лазят... Ставам аз и отивам в пълномощничеството, ма аз си знам как отивам. Имах там един приятел и го питам накъде отива тая полиция. Натам, вика, през Руса закъде Българе. Търсят едного, вика, ще блокират къщата му да го заловят... Аха. И си отдъгнах. Ще уловят опинки. Тоя, дето го търсеха, беше в моята къща тогаз. С другарите си. Ама бая бях се уплашил тогаз...

... Радо е високо в дола, в главата на дола, на върха на дола, може да се каже. От западна страна на тоя дол, зад хребетчето, пак почва дол и пак познатото: гори, пътеки, ливади, копи сено, много круши,

заринали земята, покарала зелена трева, потоци, сливи, увиснали до земята от плод. Пътеките се спускат все надолу, надолу към реката, там е и линията, понякога просвири влак и тътенът дълго ехти в дола, докато потъне из тунелите. И тогава пак се чуват овчи дебел звънци, подрънкват кротко и занесено. Колибите на Дурчака се провиждат през дърветата, диви и питомни, разчекнати от плод. Едър калдъръм, подгизнал, разкъртен и грапав. Припръсква дъждец. Едно куче лае отвътре, от двора, и си завира муцуната през голямата дървена вратня. Ако вратнята е отворена, сигурно няма да пристъпи и крачка навън. Сега уж вратнята му пречи... Изобразява пазвантска стръв, изкарва си хлебеца. Лае.

И излиза отвътре една млада мургава хубава жена с две бляскави зъбчета отпред. Питам я нещо — за кучето може би. Или може би за дъжда, който иде. Или за траура през косата може би... И тя отговаря нещо — може би за това, че работи в града и че дошла тук, при мама, да си направи компоти, или казва нещо друго може би. Може би... Престилката ѝ мокра, тя се усмихва, зъбчетата блясват и я правят похубава. И очаква да я питам още нещо, и става още по-хубава и помила, такава усмихната и чакаща. Не зная какво да я питам и питам за пътя. Пътя? Все надолу, казва, надолу по колника карай... Но точно сега не ми се кара надолу по колника, точно сега, когато небето е натежало от дъжд. А тя все още стои и все очаква още нещо да я питам, нещо последно или нещо първо. Стои... Тогава излиза, пъшкайки, от вратника едно старо-харо, стара една бабичка, сяда на пейката и гледа сопнато — и думите ни замръзват от студ. И пита сопнато откъде съм. Отново почва да ръси, бабата се надига от пейката, казва на младата жена „хайде!“ — да се прибере вкъщи, а на мене пожелава един сопнат „добър път“...

Все надолу, по колника. Долината все слиза надолу, пътеката слиза с нея, долината е като чаша, пробита от двете дупки на тунелите. Долу е линията и реката бляска тъмна до нея. Надолу. Пръска несериозен дъждец, ливадки зелени, горички зелени. Песен в гората. Приятен джонихолидейски момчешки глас, думите не се разбират, освен едно „колко дълъг е този ден“. Когато ме вижда, момчето се смущава и спира да пее. Опъва чадъра си. Вече не пръска, а вали равно. Наблизо пасат две крави. Дъждецът се усилива, става дъжд, пътеката лъсва. На сушина под едни дървета. Но шумата им прокапва.

А отдолу из дерето се чува жаловит и рязък женски глас: „Ела бе!... Абе ела бе, да ти пикая на...“. Припрян и нервен глас. Момчето се обажда и тръгва по гласа уж, но се тутка. И гласът от дерето отново се дере: „Ела бе, дай чадъра, че намокри боба!“. Момчето още заобикаля отдалеч къпини и храсти, а жената още по-плачливо и жаловито го вика: „Ела бе, къде се загуби, да ти пикая на чадъра...“. Момчето пак се обажда отдалеч, а гласът на жената приближава. И жената се измъква от дерето, на гърба ѝ чувал с боб, и продължава да вика. Но момчето сега е долу, на нейното място — разминали са се и не се виждат. Дъждът продължава да се усилва, жената все така вика. Момчето се връща полека сега, то е толкова спокойно, колкото тя припряна. Тя излиза на пътеката, пред нея вървят кравите, тя вика и на тях да спрат, но те не спират — и на тях не им се стои под дъжда. Момчето най-сетне излиза на пътеката и то и тръгва към жената. Двамата дълго бърборят и се обясняват, и все се обясняват, докато се загубят из шумите нагоре.

Те нагоре, ние надолу. Все по колника, дъжд не дъжд. Докато стигна едни люцерни, през тях минава пътечка, пътечката хлътва в гората. После през реката излиза на линията и тръгва все по нея. И свършва в ресторанта на гарата при Лъговете, където вече са цъфнали червените и зелени рози на семафорите.

... По двете жици надолу, към дъното на усойното дере, все към дъното. На дъното е Рачак. Усойно зелено, калдъръм, свежо тревясал, вехнещи асми, вехнещи къщи, стаени и празни като плевните. Липа скрива една от къщите, която почнала да се събаря сама. Прокапал и свлечен пустиняк. Къпини, черни и лъскави, зреят. Къпини обграждат дворовете и праговете. Къпини, по-непроходими от телени мрежи. Всичко буи и зеленее. Всичко — освен къщите.

— Оп!... — глас отнякъде.

— Троп!

Единственият тукашен жител, дядо Нед, който ходи с две патерици. На едната патерица турил дръжка от рог. Мършав, с таке, бърбив един старчок, всичко знае. Къщата му дълга, сложна, с множество пристройки и надстройки, камара от добавки, доправки и поправки. Парцалива къща, окапала като стопанина си, подпряна и тя

на патерици да не падне. В една от пристройките се намира старата дървена преса за восък. Един влак вощина се е претопило тук, в тая фабрика, казва дядо Нед... Одих за ляб сабайле... А имам унука у града, не е мераклия за учене, ами е мераклия на коне, на мотори, на каруци... каруци да прави и да ги продава. Малки каручки, хората ги търсят... А пресата не е проста работа. Като изстискаме вощината, от нея капе мед, дето останало по питите, медовина му казваме, от нея варим ракия. *Царете* ни викат назе... Мой дядо Тотю... Куршумлия бил, стрелец. Срещнал едного турчина, турчинът си отплещва пушката — и дядо Тотю си отплещва пушката. Ама дядо по-бърз — ударил го. Имал турчина мешинени дисаги с пари — дядо ги взел. После баба, като изсипала ботушите му, а те пълни с пари. И отгоре малко овес, да се не познава. Уж ги напълнил да се не свиват кончовете. После дядо забогатял, почнали да му викат Царя, понеже богат. Бил едър човек, все при него идвали турците, пръв човек бил. Тука било запазено, у Рачак, турци не минавали много, понеже затънтено и настрана от път. Ама и баба Нейка знаела турски да приказва и как да посреща турци... А баща ми беше грамотен, кмет беше. А аз имах едни волове големи, два метра волове. И ми викаха Царя... Аз сега си виждам без очила. Като ми турят очила — не виждам... Мене ме викат у града моите хора, ама тук си ми е по-добре... На Обекта търсят едно имане. Пари. Па други искат да го видят при Царската воденица туй имане. Ама не е... Аз стоях двайсет и пет дена у града, у криминалната, зарад восъка. Че правя восък. Ние сме дванайсет деца, аз съм дванайстото. Мене ме викат у града, имам си там отделна стая. Ама не ща... Мене един стар руснак беше ми дал скица едно време за едни пари. Зад Сухия геран, там, казват, били тия пари. Пък аз Гераня го зная. Майката на едного, повторница, като копаела, па чукнала една плоча. Подигнала плочата — вътре бакър с пари. Та повикала баба Дена, дето слугувала в черквата, викала я да стои на пътеката и да варди да не дойде някой. Па имаше един дядо Миньо, рекъл да премести една плоча до прага. А под плочата пари... А дядо Миньо много обичаше хора прибирници. И после тоя дядо Миньо с тия пари почна да прави черква. Ама още не е доправена тая черква и досега... Тия са японски кокошчици, виж ги кви са мънинки. Има три петлета от тях, сутрин пеят, та се късат, на тънинко пеят. А има едно черничко, циганче му викам, то сега си менува перушината... Па един друг с коне стоял на една поляна,

копано било там, рекъл да порови още, та да накладе огън и да си опече една тиква. Добре, ама като ровил, чукнал камък, то на кухо бие. Плоча било. Дигнал плочата — един половяк пари... Мене ми викаха Царя с големите волове. У града като правехме къщата на големия ми зет... Мене сега ме викат там, има една стая за мене отделно. Ама не ща. Че отървам по малка нужда. Оттук натъй де ще ида аз. Тук си ми е добре. Като се намокря — суша се сам...

Един голям зелен скакалец лази по дочения крачол на дядо Нед и го опипва с мустаците си.

Дядо Нед на портретите не е дядо, ами е едно младо, напето момче. Ето ги двамата с бабата — и тя не е баба, а млада и хубава невяста, ваклоока, гледа под вежди, усмихната хитро. Снимка и от войниклъка: група войници — и дядо Нед с тях; всичките с мустаци, само той без мустаци — като най-младо мустаци не му покарали още. То е музикантската команда. Дядо Нед свири на басфлигорна и басфлигорната му избила двата предни зъба. Имаше, казва старецът, един вещеви ключар, та той ни учеше на ноти: це, де, еф... Има и едни големи ноти, дълги като ооо... И свирихме атака на Бунар-Хисар. И сме качили оръдията на покрива на една къща, а неприятела очевидно го видиме...

Къщата на дядо Нед е на края, до дерето. Там някъде из обърканата си къща е и старецът, или се тътрузи из запустелия двор с четирите си крака. Двата, дървените, се влачат и те, грабнати със сгърчени пръсти, които добили формата на сгърчеността си от патериците.

... Там, в тоя зелен усой, си избрах място, там исках да живея. При дядо Нед с патериците. Да ме лъже как неговата басфлигорна помагала на атаките. И къде има закопано злато...

Има там, в усоя, една стара къща, цялата увита с къпини, заглушена от треви и овошки, с тишина, бръмнала от пчели. А в усоя цъцри слабо, но весело неуморно поточе.

Там...

Мирис на завяхващи треви, които стават сено. Лятото неусетно мина билото си и навали отвъд. Дренките се събаряха като градушка, никому ненужна. Черните косове дообираха крушите, ненужни и те. Последни втасаха ябълките. Ябълки от всякакви вери и соеве, те и след беритба се понамирват тук-там по дърветата за баберкуване май чак до нови.

Ту дол, ту рът, зелени гори, зелени поляни, от всяка пазва на гората бълбучи вода, като сълза бистра. И у всяко глухо усое, у всеки припек и дол, и рът е постървена плявата на тукашните селца, махалички и колиби, по няколко къщи с плочени покриви, лишясали и нахлупени като капи върху главите на къщичките, обвити в зелено, скрити в зеленото. Зелен край, всичко му зелено, весел и страшен край, място на детски приказки, юнашки и страшни. Останали са тук само дядовците и бабите, припичат се като гуцери край зидовете. Младите викат и старците при тях, в градищата. Не щат. Някои отиват. Други отиват за зиме. И лете се връщат като птиците, и пак мъкнат клечки към почернелите гнезда. Те си заминават полека-лека, довършват се. А тъй като бабите умеят всичко, но не умеят да раждат деца, и понеже производство на деца тук няма — довършват се и колибите. Къщичките си стоят, здрави и читави. Наоколо така слънчево, така гергьовски ликуващо буят тревите и горите. Като че стопаните са някъде наблизко по работа и ще се върнат довечера. Няма да се върнат. Калдъръмите на малките улички със своите улами — вдлъбнати осеви линии, наредени грижливо камъче по камъче, всяко камъче излизгано от дъждове и копита; пътеките, удълбани от краката на толкова поколения хора и добитъци... — всичко обраства с трева, която покарва и умира негазена. Сливи, ябълките цъфтят и зреят, повечето така си капят, няма кой да ги бере, вятърът ги бере. Казват: някога живот се живеело тук. Народ се разшавал, стока заблеяла, живот — гъмжило с всичките шарки на радости и неволи. И постепенно всичко това — колибите и пътеките на миналите жития-бития — се поръсва с кротката, сивата пепел на забрава и печал...

Най-много от тая пепел е поръсено над Скорците.

Минах оттам, когато лятото догаряше, но беше още лято. Минах през един баир, дето пасяха овци без овчар. Овците тук могат и без

овчар — няма къде да бягат, няма от какво да ги вардят. Баирът се спускаше върло към пладне. По тая страна имаше високи слогове. На един от слоговете попадали круши от старо дърво. Круши медени, като мед сладки, угнили като дивите, с вкус на диви, а иначе по-едри от питомните — големи като топузи на кантар. Останали от старите скорчански лозя. Било лозя тук, по склона, сега помен има от тях. Но когато били лозя, колибарите от съседните колиби, дето няма лозя, се научили да ги крадат. Качи се някой на високо дърво и гледа. И ако няма наоколо хора, пее: айденде, вътренде!... Така обажда на своите приятели да влизат вътре в лозята. Зададе ли се човек, съгледвачът сменя текста: айденде, вънденде!... Стари скорчани си спомнят с тъга това минало и се подсмиват на спомена. Било... От старите лозя останали слоговете. Тук-там и някоя круша, като оная, медената. Другото е гола орница, утъпкана от овците. Останало името — Лозята. А склонът отива в дола, пълен с гора, гъста и влажна. От гората друг склон се дига и прави рътлина. Там, на тая рътлина, е Скорците.

За последен път бях тук през една дълбока есен, бе валял вече първият лек сняг. Има права пътека, тя минава нагоре през папратите, през шубраките, най-горе сече едни неорани стърнища, влиза в гората и излиза. Снегът не беше кой знае колко, само бе запитал горите и поляните. И чудно нещо: гората още зеленееше и въпреки мнимата студенина на зеленото тук, това зелено под снега беше топло. Както бе топла и пътеката. Тя единствена чернееше, макар че по нея не бе минал никой от сутринта. Още пазеше топлината на хората, минали тук преди.

После гората, дебела и усойна. През нея се мяркат първите къщи. Над пътя в деренцето — стогодишна чешма, обрасла с плачещ мъх. *Тоз источник ся направи от Белчо... през...* Буквите едва личат. Водата пада в голямо корито, минава в по-малко, още по-малко, най-малко... Пет корита. А като се мине вратникът на дядо Нидялко — железата на вратника наредени като струна на лира, по някоя старовремска мода, — отсреща на рътлината, само че от друга страна на рътлината, пак се гледа Скорците.

Селото може да се е заправило горе-долу така: отначало къщите били в един чувал, добре разбъркани. Изсипали тоя чувал от най-високото място, къщите се търкулнали надолу и спрели коя къде завърне. Най-леките най-отгоре, по-тежките надолу... Къщи една над

друга, една от друга по-издокарани и по-богатски. Калдъръми с точно отмерени улами по средата — улеи, дето се оттичат дъждовете. Зидове, високи и дълги като на беглишки хамбари. Улички, които братясват една от друга и чертаят немислимия, неразгадаемия план на селото. За какво ли пък му притрябвал план? Стига само една уличка да води за града, две-три за горите и нивите. Останалите — за домашна употреба. Да са по-оплетенки, та да е по-задушевно и домашно. На долния край — черквата. Стърчи ръждясалият кръст, килнат настрани. Сложна желязна орнаментика на оградата. Черквата цялата от дялани камъни. Липи росли от южната страна. Веднъж по липите се покатерили айдуци, проникнали вътре и задигнали нещо от скъпоценната църковна утвар. Затова после отсекли липите. Камбаната донесли от Русия някога. Изпяла песента на толкова празници и тъги навремето — сега мълчи самотна. В черковното дворче, удавено в къпина, дигат глави над къпината няколко горделиви паметници с портретчета и имена на някогашни щедри църковни ктитори. Паметник с ангелче, лозов ластар и портрет: калпак, под него сериозен и мустакат, решителен образ, дрехи дънести, *Иван Нидялков, роден през 1860, починал декемврий 1923. Почивай в мир, мили татко. От синовете.*

Един от синовете е дядо Нидялко, за когото ще кажем две думи след малко. Друг паметник е на дядото на същия тоз дядо Нидялко — висок, най-високият паметник, стъпаловиден, с много пиедестали и два портрета. Нидялко Русинов, съсечен от злодейска ръка...

На горния край е училището, и то от дялани камъни и с липи отпред. Отдавна замлъкнал звънецът и не тичат дечурлигата с шарени торбички. Сега това е някакъв склад на дезесе, унил и глъхнал.

Срещу черквата е поповата къща, нова, но изоставена, внезапно изоставена, види се. Цялата в бурени, между праговете прорасла дива сливка, покривът прокапал, от таваните поникнали някакви гъбовидни кичури. Пустиняк. А иначе всичко си стои небутнато вътре. Лете трябва да разгръщаш бурените и да гледаш къде стъпваш, да не стъпиш на смок, който си взел за парче връв...

Никой не върви по тая уличка. Къщите стоят сънни, самотни и тихи, отдавна опразнени от човешки шум. На тая тук вратите и прозорци извадени, собственикът ги отвлякъл към новата къща в града. Подивялата асма отвън пуснала дълги лиани, те се намъкнали вътре през празните прозорци и напълнили цялата къща. На двора

щерната (резервоар за дъждовна вода) кънти кухо... Празна е и оная къща отсреща. Долу е нещо като зимник или кошара; също и стаичка, облицована със сини дъски. Нагоре води стълбище, засипано с паднала от плетнята мазилка. Горѐ — салон, от него се влиза в разните стаи, наредени наоколо. Халки висят от тавана, за люлките на отдавнашни пеленаци. Камина го гледаш отсам, а оттам е една печка-джамал, една хитро измислена и вито изпипана печка, огънят в нея идва от камината, и един огън топли цял дом. Топли и краси. Чисто, приветливо. Къщите една с една не се схождат. Не зная каква архитектура е тая и на коя лавица я поставят — местна или вносна, възрожденска или някаква друга. Но това е българска архитектура, човешки удобна дюлгерия, съчинена така, че отвън да пълни окото на човека, отвътре да пълни душата му и да услажда тялото му. Ей това е строителство — за гледане и за живеене.

Оная голямата, светлата къща... Там веднъж един министър щял да отседне на конак, за почивка. Не отседнал, но скорчани пак си я показват гордо: тук щеше да спре на конак сам министерът... И ние не сме правени от дърво я.

Не са. Един старец беше изровил от вехтошаците някъде железните рамена на везни някогашни, и тая останка може да мине за герб на Скорците. Герб и многозначен символ: търговия, мярка в търговията, здравомислеща мярка в личния живот, богобоязлива и законопочтителна златна среда, която не може да бъде посечена и от сабя. Околните села — все народ прост, гурбетчийски. Дюлгери и бахчеванджии. Скорчани — търговци. До един. Цяла империя в дисагите на седлата им. Дисагите им — из цяла империя. Купуват, прекупуват, препродават. Вълна, кожи, вино, вощина, жито. И всичко друго, което вирее на българска земя.

... Една жена в мутвака^[2] бърка качамак, около нея се навъртели кучето, прасето и кокошките. Все бърка, дълго бърка, а когато кучето много приближи и гладно погледне дали качамакът е готов, удари го с качамилката по главата. После пак бърка, а кучето се мъчи да оближе удареното. Мъжът вън дялка нещо на дръвника. Идва, казва, един тука да прави събрание. Па все бърза. Чакай бе малко, викам, не е баш така, оно и ние имаме малко разбиране... Шопар един. Оно и ние сме

шопари, ама не е така... Та му хвърлиха бомбето оная вечер... Много нещо са е прекарало и претеглило, що нещо е минало през тая глава... Бабо, стана ли пусти качамак, че тоя човек само сливи яде?

Сливаци, натежали от плод през оградата. Бера си сливи и си похапвам. Но един старец от съседното имение се обажда, че тия сливи били негови, та да не бера толкоз много сливи. Все от моите сливи, вика, береш...

Добре де, няма да бера вече все от твоите сливи. Минаваме на качамак.

Тоя старец беше дядо Нидялко, за когото щях да казвам.

И тоя дядо Нидялко разправя, че неговият дядо Нидялко бил бакалин и „имал каприции“ с друг един бакалин, Белча Айдутина. И веднъж, като се скарали двамата, дядо-Нидялковият дядо казал на Айдутина, че може да го претегли със сухо злато. И после Айдутина го съсякъл някъде към Лъговете и го натъпкал в една пещера. Съсякъл го да му вземе парите и сигурно взел нещо, после забягнал. Но от златото все останало и за потомците. Семейството на дядо Нидялко имало тежки магазини за платове в София и другаде. От цял многоброен род старецът останал сам, гол като кол. Едни измрели, други се пръснали накъде видят. Петима братя, другите държеха дюкяните, аз — по вълна. Добрич, Силистра, Иджикьови, Дивиджикьови, Азаплари, Кечи-дере, Арнаутлий, Сребърна... Аз съм с едно око... Дядо ми го убили шпиони, айдуци, багабонти. Баш на Спасовден. Драли го да изкаже парите. А моите братя измряха сичките, само аз съм останал да тегля. Сички от Скорците са шпиони, багабонти и айдуци. Ще взема някое дърво и ще ги причакам някъде, ще ги утрепя и ще ги натоваря на каруцата, конете ще ги закарат у тях си... Едното ми око е глупаво, нищо не види. Другото гледа далеко. Е ония там баири и колибите — видиш ли ги? И аз ги видя...

Снимка от сватбата на сестра му. Тук е и майката на дядо Нидялко, гледа домакински и внимателно. Снимка от погребението на баба Райка, бабата на дядо Нидялко. Опечалените стоят около ковчега. Четири сина и една дъщеря. Синове по градовете, дъщерята в Лъговете. Обула, казва старецът, едни гащи и оди с мъжете по линията да работи. Мъж ѝ я оставил, курварин човек... Гробът на баба Райка. Разкошен паметник с позлатени краища и ръбове. Със златна боя позлатени. Злато да е, макар и боя — злато, злато... Една мраморна

плоча с лъскави болтове завинтена за паметника: *Райка Йовчева, на 79 години...* Заровена в гроба на дядо-Нидялковата майка. Тя се е стопила, казва дядо Нидялко... та затова използвали стария гроб и същия паметник. Само завинтили плочата на новопредставената, за да закрие името на предишната и да се мине с един масраф. Портрет на баба Райка. Сини цветя на гроба. И мене, казва старецът, ще ме погребат тука. Отсега съм си приготвил дънестите дрехи за гроб... А баща ми е погребан до черквата. Два декара гора сме дали на черквата за тая работа. И едни големи пари...

Треволива пътека между плетовите, къпините и скребъра води натам, към тия няколко метра, дето е гробището. Тоя фасул, казва старецът, е целият мой. И люцерната моя. И бахчийта. Всичко тука е мое, три декара място. А имах осемдесет декара и сто сливи. Всичкото дадох. Аз не съм комунист, аз съм самунист... И като отидох при партийния секретар у града, той добър човек и каза да ми възвърнат люцерната. Че бяха я зели. И ми я възвърнаха... Па като бях запас веднъж, аз съм фетфебел алталериски, и съчиних тогаз едно стихотворение: фетфебел мръсна гадина, що лежи цяла година, той със сабя се пъчи, орската челяд мъчи; сутрин рано става, кирки-лопати раздава, копайте, рекъл, мискини, туй до обед да мине, че друго следобед ви чака; капитан Пирго пристига, фетфебел му ръка дига, сичко подробно долага и тъй си воля налага; оня се люто разсърди, извади шашка френгия и на аскер думаше: сичките напред тръгнете и във ареста влезнете!... Слууушаме, госдин к'тан, нашето място е там!

Намерих го стареца да бере фасул в бахчийката си. Отбих се да му помогна малко — той ме накара да му оберя целия фасул. Нейсе. После ме поведе вкъщи, извади шише ракия и една зацапана пластмасова чашка, отри я отвътре с палец и наля да ме почерпи — за бог да прости баба Райка. Дай, рекох, от шишето направо... А, опна се старецът, не може, че много ще изпиеш... Е, тогава пък никак да не пия, рекох, щом е тъй. А, не, тц, и така не иде. Се трябва да се пийне, ама малко, колко за бог да прости. Че пък що не ти арексва чашката, глей ква е убава! И не е от стъкло да се строши...

Малко див е старецът, сопнат такъв.

После ми предложи да му купя къщата. Колко? Толко. Десет иляди, казва. Но нямам десет иляди, дядо. Е, казва, като нямаш, защо си дошъл да гледаш къщата?...

Иди му свиря с габрова цифара на проклетията.

Последния път, като минах през Скорците, видях на вратника до некролога на баба Райка, пожълтял и изкорубен вече, лепнат друг, по-пресен некролог. Дядо Нидялко? Не, измъкнал се беше старецът някак. Беше за дядо Нед, починал на 86 години, „като ни потопа в дълбока скръб...“

И ни потапя в дълбока скръб тоя край — толкова зелен и весел, и страшен, и хубав.

---

[1] Бербер(ин) (тур.) — бръснар. ↑

[2] Мутвак (тур.) — кухня. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.